

Arhivska zgrada: uslov sigurnosti zaštite arhivske građe u vanrednim prilikama: bosanskohercegovačko iskustvo

IZET ŠABOTIĆ, DR.

Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli, Bosna i Hercegovina
e-mail: sabota_tuzla@hotmail.com

Archival Building: the Conditions for Safeguarding of Archival Material in Extraordinary Circumstances: experiences of Bosnia and Herzegovina

ABSTRACT

The archive building is next to the archival staff and legislation, an important third pillar of the preservation of archives and archive services. In Bosnia and Herzegovina, in practice, most did not pay adequate attention to this issue. Most of the Archives were housed in adapted buildings (temporary but necessary premises), and there were less or no purpose built archival buildings for the protection of archives. In Bosnia and Herzegovina by the end of the twentieth century not a single purpose built archival facility was built, and only in Tuzla, bigger building was renovated and adapted for the Archives. It was only at the beginning of the XXI century when two archive facilities have been built, in Brcko, which was completed and in Travnik, which is still under construction. The consequences of such an attitude to archival buildings are visible and far-reaching. The existing archive facilities in Bosnia and Herzegovina do not fulfil the minimum architectural, technological, biological, climate and other standards, which left a significant mark in terms of protection of archives. Consequentiality of the lack of adequate archival facilities, were particularly visible in extraordinary circumstances, faced by Bosnia and Herzegovina during the war period (1992-1995), and especially in 2014, when Bosnia and Herzegovina faced with demonstrations and large floods. In such circumstances, the importance of archival buildings came to the forefront. In fact, only then one could fully realize how devastating it was, to hold archival material in inadequate facilities. Part of it was destroyed in emergencies because of inadequate archival objects, which did not comply with the rules and archival and building standards. Therefore, in Bosnia and Herzegovina it is necessary in future to give more attention to the construction of adequate archival buildings, if we want to protect our archival material properly.

Key words: archive buildings, archives, Bosnia and Herzegovina, purpose built facilities, extraordinary circumstances, destruction of archival material

Edilizia archivistica: la condizione per salvaguardare il materiale archivistico in circostanze straordinarie

SINTESI

L'edificio di archivio è accanto all'archivio storico personale e legislazione, un terzo importante pilastro conservazione degli archivi e servizi di archiviazione. In Bosnia-Erzegovina, in pratica, nella maggior parte dei casi non si presta un'adeguata attenzione a questo problema, ma gli edifici di archivio si trovano in soluzioni temporanee, e mancano strutture dedicate per la protezione degli archivi e dei servizi di archivio. In Bosnia-Erzegovina fino alla fine del ventesimo secolo non è stata costruita una sola singola struttura dedicata all'archiviazione, e solo in Tuzla è stato trovato uno spazio adatto agli archivi. Solo all'inizio del XXI secolo ci sono stati due impianti dedicati, in Brcko, dove è stato completato e a Travnik, dove è ancora in costruzione. Le strutture di archivio esistenti in Bosnia-Erzegovina non hanno la minima attenzione al clima, alla tecnologia, alla biologia e alle altre condizioni, finalizzate alla protezione degli archivi. La conseguenza della mancanza di adeguate strutture di archiviazione, in particolare è venuto alla ribalta in circostanze straordinarie, durante il periodo di guerra (1992-1995) e soprattutto nel 2014, quando si sono dovute affrontare dimostrazioni e grandi inondazioni in Bosnia-Erzegovina. In tali circostanze, l'importanza degli oggetti archivistici è venuto alla ribalta. Infatti, solo allora si è compreso pienamente quanto sia devastante tenere materiali d'archivio in strutture inadeguate. Parte di questo patrimonio fu distrutto a causa dell'inadeguata cura degli archivi, e del mancato rispetto delle regole e degli standard. Pertanto, in Bosnia-Erzegovina è in futuro necessario sia prestata più attenzione alla costruzione di edifici adeguati se si vuole custodire correttamente il materiale d'archivio.

Parole chiave: edilizia archivistica, archivi, Bosnia-Erzegovina, mobilio, oggetti archivistici, circostanze straordinarie, distruzione di materiale archivistico

Izet ŠABOTIĆ: Arhivska zgrada: uslov sigurnosti zaštite arhivske građe u vanrednim prilikama: bosanskohercegovačko iskustvo, 35-44

Arhivske zgradbe: varnostni pogoji za varnost in varovanje arhivskega gradiva v izrednih razmerah: izkušnje Bosne in Hercegovine

IZVLEČEK

Arhivska zgradba je poleg zaposlenih v arhivu in zakonodaje, pomemben tretji steber ohranjanja arhivov in arhivske službe. V Bosni in Hercegovini se temu vprašanju v praksi običajno ni povečalo ustrezne pozornosti. Zato so bile arhivske zgradbe bolj začasne in nujne rešitve, in v manjši meri, ali pa celo v nobenem primeru, namenski objekti za varovanje arhivskega gradiva. V Bosni in Hercegovini do konca dvajsetega stoletja ni bil zgrajen niti en sam namenski arhivski objekt, le v Tuzli je bila prenovljena in za arhivske namene adaptirana večja stavba. Šele na začetku XXI. stoletja sta bili postavljeni dve namenski arhivski zgradbi - zgradba v Brčkem, ki je bila končana, in v Travniku, ki je še v gradnji. Posledice takšnega odnosa do arhivskih stavb so vidne in daljnosežne. Obstoječe arhivske zgradbe v Bosni in Hercegovini ne dosegajo minimalnih arhitekturnih, tehnoloških, bioloških, klimatskih in drugih pogojev, kar je pustilo pomemben pečat v smislu varstva arhivskega gradiva. Posledice pomanjkanja ustreznih arhivskih objektov pa so še posebej prišle do izraza v izrednih okoliščinah, s katerimi se je Bosna in Hercegovina soočala med vojno (1992-1995), in še posebej v letu 2014, ko je Bosna in Hercegovina doživela demonstracije in velike poplave. V takših okoliščinah je prišel v ospredje pomen arhivskih zgradb. V bistvu se je šele takrat razvilo zavedanje, kako pogubno je lahko hranjenje arhivskega gradiva v neustreznih objektih. Del arhivskega gradiva je bil uničen prav zaradi hrambe v neustreznih arhivskih zgradbah, ki niso bile v skladu s pravili in arhivskimi ter gradbenimi standardi. Zato je v želji po ohranitvi arhivskega gradiva, v Bosni in Hercegovini v prihodnje potrebno posvetiti več pozornosti gradnji ustreznih arhivskih objektov.

Ključne besede: arhivske stavbe, arhivi, Bosna in Hercegovina, namenske gradnje, izredne okoliščine, uničenje arhivskega gradiva.

Arhivska zgrada: uslov sigurnosti zaštite arhivske građe u vanrednim prilikama: bosanskohercegovačko iskustvo

ABSTRAKT

Arhivska zgrada je pored arhivskih kadrova i legislative, važan treći stub očuvanja arhivske građe i obavljanja arhivske djelatnosti. U Bosni i Hercegovini se u praksi uglavnom nije poklanjala adekvatna pažnja ovom pitanju, pa su arhivske zgrade više bili privremena rješenja i nužni smještaji, a manje, ili nikako namjenski objekti za zaštitu arhivske građe i obavljanje arhivske djelatnosti. U Bosni i Hercegovini do kraja XX stoljeća nije izgrađen niti jedan namjenski arhivski objekat, a samo u Tuzli je značajnije određeni objekat adaptiran i prilagođen arhivskoj djelatnosti. Tek početkom XXI stoljeća urađena su dva namjenska arhivska objekta, u Brčkom, koji je završen, i u Travniku, koji je još uvijek u izgradnji. Posljedice takvog odnosa prema arhivskoj zgradi su vidljive i nesagledive. U postojećim arhivskim objektima u Bosni i Hercegovini nisu stvoreni minimalni graditeljski, tehničko-tehnološki, biološki, klimatski i drugi uslovi, što je ostavilo značajnog traga u smislu zaštite arhivske građe. Posljedičnost nepostojanja adekvatnih arhivskih objekata, posebno je došla do izražaja u vanrednim prilikama, sa kojima se suočavala Bosna i Hercegovina u ratnom vremenu (1992-1995), te posebno u 2014. godinu, kada se Bosna i Hercegovina suočila sa demonstracijama i velikim poplavama. U takvim okolnostima, važnost arhivskih objekata je došla do izražaja. Naime, tek tada se upotpunosti moglo spoznati koliko je pogubno držati arhivsku građu u neadekvatnim objektima. Dio građe je stradao u vanrednim prilikama upravo zbog neadekvatnih arhivskih objekata, koji nisu urađeni u skladu sa propozicijama i arhivskim i građevinskim standardima. Stoga, je u Bosni i Hercegovini neophodno u buduće povesti više pažnje izgradnji adekvatnih arhivskih objekata, ukoliko se želi arhivska građa učiniti izvjestnom.

Ključne riječi: arhivska zgrada, arhiv, Bosna i Hercegovina, namjenski objekti, arhivski objekti, vanredne prilike, stradanje arhivske građe.

1 Uvodne naznake

Obezbjeđenje adekvatnog prostora i namjenske arhivske opreme za smještaj arhivske građe bitni su uslovi za normalno obavljanje arhivske djelatnosti. U praksi, veoma često, od ovog uslova zavisi sudbina arhivske građe. Bosanskohercegovačko iskustvo je na ovom planu negativno. Naime, do kraja XX stoljeća u Bosni i Hercegovini nije bio izgrađen niti jedan namjenski objekat za obavljanje arhivske djelatnosti. Uglavnom su arhivske ustanove bile smještene u nenamjenskim i neuslovnim objektima. Stanje se značajnije nije promijenilo ni danas. Isti su skromnih površina, te slabih građevinskih i drugih karakteristika. To je imalo uticaja na ukupnu očuvanost arhivske građe smještene u arhivskim

ustanovama. Usljed neadekvatnog smještaja dio arhivske građe je značajno propadao. Stanje je posebno nezadovoljavajuće kada je riječ o uslovima smještaja registraturne građe u nastajanju. Naime, mali je broj stvaralaca i imalaca registraturne građe, koji ovom važnom pitanju posvećuju adekvatnu pažnju. Uglavnom se registraturna građa čuvala, pa i još uvijek čuva u neuslovnim prostorijama. Najčešće su to podrumске i tavanske prostorije, a u rijetkim slučajevima se radilo o namjenskim uslovnim prostorima. To je imalo uticaja na ukupno stanje registraturne građe u nastajanju. Ista je usljed neadekvatnog smještaja u značajnim količinama oštećena, a jedan dio je i uništen. Arhivska i registraturna građa je posebno stradala u vrijeme vanrednih prilika. Jedan od važnih uzroka ugrožavanja iste jeste njen neadekvatan smještaj. Stoga se ovom segmentu arhivske djelatnosti mora posvetiti značajnija pažnja, nego što je to dosada činjeno.

2 Stanje objekata arhivske građe

Po osnovu odredaba arhivskog zakonodavstva¹ od osnivanja arhivske službe u Bosni i Hercegovini, pa sve do danas, jedan od osnovnih uslova za obavljanje arhivske djelatnosti i rad arhivskih ustanova jeste obezbjeđenje adekvatnog i uslovnog arhivskog prostora. Naime, odredbama arhivskog zakonodavstva predviđeno je da osnivač arhivske ustanove treba da obezbijedi istoj adekvatan prostor za smještaj arhivske građe i obavljanje arhivske djelatnosti. Pod adekvatnim prostorom podrazumijevalo se da isti bude smješten na sigurnoj lokaciji, tvrdom i stabilnom terenu, daleko od trusnih i poplavnih područja, sa adekvatnim građevinskim gabaritima, poštivajući utvrđene standarde za arhivsku djelatnost, te dobrom pristupu objektu, koji treba biti dostupan najmanje iz dva pravca. Predviđeno je da arhivski objekat treba biti izgrađen od čvrstog materijala, otpornog na određene prirodne nepogode, na vlagu, svjetlost i slično. Sve je to propisano i potvrđeno u arhivskom zakonodavstvu, a zbog osjetljivosti namjene objekata, odnosno kako bi se stvorili elementarni uslovi koji bi garantirali sigurnost dugoročnog čuvanja arhivske građe kao nezamjenljivog pisanog kulturnog blaga.

Međutim, suprotno propisanim zakonskim odredbama, obično su se u praksi osnivači (država) oglašavali o iste. Navedeno najbolje potvrđuje činjenica da se do početka XXI stoljeća na području Bosne i Hercegovine nije izgradio niti jedan namjenski arhivski objekat za obavljanje arhivske djelatnosti. Arhivska građa u prošlosti u arhivima je najčešće bila smještena u nenamjenske objekte, a nažalost i danas je takva praksa zastupljena. Riječ je o objektima koji su nefunkcionalni za obavljanje arhivske djelatnosti. Stoga ćemo ovom prilikom dati kratak presjek stanja nekoliko arhivskih objekata u Bosni i Hercegovini.

Do rata (1992.) arhivska služba u Bosni i Hercegovini je funkcionisala na način da je postojao kao matični Arhiv Bosne i Hercegovine, te više regionalnih arhiva u: Sarajevu, Banja Luci, Tuzli, Mostaru, Travniku, a nešto kasnije osnovani su Arhiv u Bihaću i Arhiv u Foči². Na taj način prostor Bosne i Hercegovine je bio pokriven mrežom arhivskih ustanova. Raspoloživi podaci ukazuju da ni jedan od navedenih arhiva nije imao namjenski urađen objekat za smještaj arhivske građe i obavljanje arhivske djelatnosti. Tako je Arhiv Bosne i Hercegovine, kao matična arhivska ustanova, dugi niz godina, a i danas smješten u prizemnom dijelu zgrade Predsjedništva Bosne i Hercegovine. Riječ je o objektu izgrađenom u vrijeme austrougarske uprave i namijenjenom za druge namjene, za smještaj i rad administracije organa tadašnje Zemaljske vlade Bosne i Hercegovine i drugih upravnih organa i tijela. Sa graditeljskog aspekta objekat posjeduje sve bitne karakteristike neophodne jednom uslovnom objektu. Zidovi su dovoljne debljine, napravljeni od čvrstog građevinskog materijala. Objekat je postavljen na tvrdom i sigurnom zemljištu sa dobrom konfiguracijom. Prostorije su suhe i prozračne, prilaz objektu obezbijeđen sa više strana, što odgovara potrebama obavljanja arhivske djelatnosti. Ono što sa arhivističkog aspekta ne odgovara stručnim zahtjevima jeste sama struktura prostorija, koja nije najbolje prilagođena za obavljanje arhivske djelatnosti. Naime, ulaz u objekat kao i raspored službenih prostorija i depoa namijenjenih za smještaj arhivskih fondova i zbirki nisu prilagođeni arhivskoj djelatnosti. Ulaz je zajednički za više institucija države Bosne i Hercegovine, pa je sama procedura ulaska u Arhiv

1. U Bosni i Hercegovini je do 1992. godine postojalo jedinstveno zakonodavstvo, a danas je na snazi složen sistem arhivskog zakonodavstva, donesenog na tri nivoa vlasti: državnom, entitetskom i kantonalnom. I u prijeratnom i u aktualnom zakonodavstvu pitanju arhivskog objekta i obezbijedenju smještajnog prostora je posvećena adekvatna pažnja. Odredbe zakonodavstva su decidne i jasne, sa preciznim zahtjevima koji insistiraju na obezbjeđenju adekvatnog prostora za smještaj arhivske građe, kako za arhivske ustanove, tako i za stvaraoce i imaoce registraturne građe u nastajanju.

2. Mreža arhivskih ustanova je utvrđena prijeratnim zakonodavstvom (*Zakon o arhivskoj djelatnosti*. Službeni list NR Bosne i Hercegovine, br. 21/87), i ista je pokrivala cijeli prostor Bosne i Hercegovine.

poprilično složena, a nakon ulaska, pristup depoima i drugim prostorijama Arhiva postaje poprilično otvoren i za treća lica. Pozitivno je to da su zidovi, kako spoljni, tako i unutrašnji, poprilično čvrsti, spremni odoljeti nekim eventualnim prirodnim nepogodama i neprilikama. Ali, kao nedostatak može se uzeti to što su prostorije poprilično visokih stropova. Visina stropova uslovljava i vrstu opreme, pa su najčešće u depoima postavljene visoke arhivske police, što u značajnoj mjeri otežava manipulisanje i rukovanje arhivskom građom. Navedeno utiče i na ukupan sistem zaštite i korištenja arhivske građe. Osim ovog objekta, Arhiv Bosne i Hercegovine posjeduje i druge prostore od kojih je površinom najveći podrumski prostor koji se nalazi u Sudu Bosne i Hercegovine. Za ovaj prostor se ne može reći da je adekvatan za smještaj arhivske građe, iako je isti opremljen adekvatnom arhivskom opremom. U istom, zbog nivoa na kojem se nalazi, postoji opasnost od izlivanja podzemnih voda.

U drugim arhivskim ustanovama u Bosni i Hercegovini stanje arhivskih objekata nije ništa bolje. Niti u jednom regionalnom arhivu nisu obezbijeđeni adekvatni uslovi za smještaj arhivske građe. Ovdje se misli o obezbijeđenju namjenskog arhivskog objekta. Uglavnom su arhivi smješteni u objektima namijenjenim nekim drugim potrebama. Objekti su skućeni, locirani na neadekvatnoj lokaciji, slabe građevinske konstrukcije, malih prostornih gabarita, poprilično skućeni i nefunkcionalni za obavljanje arhivske djelatnosti. Jedan broj arhiva je u toku svog rada mijenjao više lokacije, ali uglavnom su iste bile neuslovne i nefunkcionalne. Tako je Arhiv Tuzlanskog kantona u toku svoga šesdesetogodišnjeg rada u nekoliko navrata mijenjao lokacije i objekte. Ono što je zajednička karakteristika svih tih objekata, jeste njihova skućenost i nefunkcionalnost za obavljanje arhivske djelatnosti. To je posebno bila karakteristika prvih nekoliko objekata³. U istim nisu postojale nikakve mogućnosti za normalno obavljanje djelatnosti. Riječ je o objektima sa prilično malom površinom do svega nekoliko desetina metara kvadratnih, gdje je posebno bio izražen nedostatak prostora za depoe. Pa je iz tih razloga proces preuzimanja arhivske građe u navedenom periodu bio veoma skromno zastupljen. Nešto bolji uslovi su stvoreni nakon što je Arhiv u Tuzli dobio renovirani objekat "Starog grafičara"⁴. Riječ je o objektu koji je po površini nekoliko puta veći od dotadašnjih objekata. Treba kazati, da je adaptacija navedenog objekta urađena namjenski. To je prvi puta urađeno u Bosni i Hercegovini, na način da su izvođači i investitor radova ispoštovali u najvećoj mjeri zahtjeve struke, u smislu da se objekat prilagodio arhivskoj djelatnosti. Objekat pored službenih prostorija ima i radionice za obradu i zaštitu arhivske građe, depoe, laboratoriju, izložbeni prostor i slično. To je ujedno bio prvi objekat u Bosni i Hercegovini koji je namjenski bio prilagođen arhivskoj djelatnosti. Adaptacija navedenog objekta trajala je od 1988. do 1990. godine, kada se Arhiv Tuzla konačno uselio u prostorije "Starog Grafičara". To je bio značajan pomak na planu obezbjeđenja uslovnijeg prostora, što je davalo znatno bolje uslove za obavljanje arhivske djelatnosti i rad Arhiva. Naime, objekat od 150 m², zamjenjen je objektom od 750 m². Ono što je bila loša strana ove investicije, jeste to, da se objekat nalazio u zoni tonjenja⁵, te je iz tog razloga isti zahtijevao dodatna i stalna ulaganja na njegovom održavanju. No, ono što je izvjesno, jeste da je nakon adaptacije ovog objekta značajno intenziviran razvoj Arhiva u Tuzli u svakom pogledu. Posebno je unaprijeđen segment preuzimanja, zaštite i obrade arhivskih fondova i zbirki. Tako je samo za nekoliko godina utrostručen broj preuzetih fondova i zbirki u Arhivu Tuzlanskog kantona. Na intenzivniji razvoj ove ustanove značajno su uticale ratne prilike (1992-1995). Sam objekat Arhiva se našao u nekoliko navrata na udaru neprijateljskih snaga, te je u više navrata pogođen artiljerijskim projektilima, pri čemu je pretrpio značajna oštećenja.

3. Od osnivanja 1954. godine do devedesetih godina XX stoljeća, Arhiv u Tuzli je nekoliko puta mijenjao lokacije, odnosno prostor u kojem je bio smješten. Uglavnom se radilo o neuslovnim prostorima. Između ostalog, Arhiv je bio je smješten u prostorijama Tuzlanske medrese, na tzv. "Skveru", kinu "Centar", te u starom nefunkcionalnom objektu pod Slanom Banjom. Navedeni objekti su se pored skućenosti nalazili u zoni tonjenja, što je dodatno otežavalo obavljanje arhivske djelatnosti.

4. Objekat "Stari Grafičar" je namjenski obnovljen i prilagođen arhivskoj djelatnosti. Obnova je započela 1988. godine, sredstvima Fonda za kulturu i općine Tuzla, a konačno je Arhiv u Tuzli uselio u ovaj objekat 1990. godine.

5. Usljed preterane eksploatacije soli stari dio Tuzle u kojoj je smješten i objekat Arhiva poznat kao "Stari Grafičar", izložen je dugogodišnjem fenomenu tonjenja.

Slika 1: Zgrada Arhiva Tuzlanskog kantona

Nakon rata, zbog dinamike razvoja arhivske djelatnosti, te uticaja tranzicijskih procesa na istu, došlo je do opremanja depoa Arhiva adekvatnom arhivskom opremom, čime su se stvorili uslovi za značajnije preuzimanje arhivske građe u Arhiv. No, veoma brzo, navedeni objekat je postao tijesan i nefunkcionalan, jer su potrebe za smještaj arhivske građe ble znatno veće od postojećih. Stoga se iskazala potreba za obezbijedenjem novog prostora za smještaj arhivske građe. Tako je kao privremeno rješenje, Arhiv 2007. godine dobio tri neperspektivna vojna objekta u nekadašnjoj kasarni "Dubrave" udaljenoj 7 km od centralnog objekta Arhiva u Tuzli. Navedeni objekti su ustupljeni Arhivu na privremeno korištenje u vremenu od 10 godina. Kako osnivač (Skupština TK) nije imala sredstava za značajniju adaptaciju i prilagođavanje navedenih objekta arhivskoj djelatnosti, Arhiv TK je sopstvenim snagama i vlastitim finansijskim sredstvima, shodno svojim mogućnostima učinio to sam. Objekti su sanirani (okrečeni, popravljen je krov, oluci, urađena fizička zaštita i ugrađen sistem dojavljivanja) i opremljeni sa oko 7.000 metara ekonom opreme. Na ovaj način stvoreni su uslovi za značajnije preuzimanje sazrele arhivske građe. Tako je u vremenu od 2007. do 2015. godine preuzeto skoro 250 novih arhivskih fondova i zbirki, a jedan broj istih je prenesen iz centralnog objekta u Tuzli u navedene objekte. Svjesni činjenice da se ne radi o konačnom, već samo o privremenom rješenju, menadžment Arhiva je primoran tragati za novim rješenjima. Novo adekvatno rješenje je izgradnja adekvatnog, namjenskog objekta u skladu sa standardima i normama, te potrebama Arhiva kao jedne važne ustanove. Koliko će sluha za ovakvom potrebom imati društvo i zajednica, ostaje da se vidi.

Što se pak tiče drugih arhivskih ustanova u Bosni i Hercegovini stanje nije značajno bolje. U prošlosti su arhivi bili, a i danas su smješteni u neuslovnim i dotrajalim objektima. Rijetki su slučajevi

da isti imaju adekvatan smještaj. Naime, pozitivno je to što je u posljednjih 15 godina značajno povećana površina smještajnog arhivskog prostora u Bosni i Hercegovini. Jedan broj arhiva (Arhiv Bosne i Hercegovine, Arhiv Republike Srpske, Arhiv Unsko-sanskog kantona) dobili su, kao i Arhiv u Tuzli vojne ili neke druge objekte za smještaj arhivske građe. To je u svakom slučaju doprinijelo stvaranju boljih uslova za rad ovih arhivskih ustanova, a posebno za preuzimanje arhivskih fondova i zbirki. Iako se radi o nenamjenskim arhivskim objektima, ipak to se može uzeti kao pozitivan pomak, jer se zahvaljujući ovoj činjenici preuzeo značajan broj arhivskih fondova i zbirki i tako isti spasili od daljeg propadanja i uništavanja. Uglavnom svi arhivi su u vremenu tranzicije udvostručili svoj arhivski fondus. Ono što je činjenica kada je riječ o smještajnom prostoru, može se kazati da su arhivski objekti nefunkcionalni i neperspektivni za obavljanje arhivske djelatnosti. Riječ je više o nužnim prostorima, nego o namjenskim objektima. Takvi su primjeri kod arhiva u Mostaru, Sarajevu, Bihaću i Banjaluci. Novosnovani arhivi u Goraždu i Širokom Brijegu, te Arhiv Federacije Bosne i Hercegovine su smješteni u privremenim objektima, malih površina i neadekvatnih za obavljanje arhivske djelatnosti. Tako da se može konstatovati da arhivske ustanove u Bosni i Hercegovini nemaju adekvatan smještajni prostor, što je u dobroj mjeri uticalo na obavljanje i razvoj arhivske djelatnosti. Odnosno, na ovaj način, razvoj iste je značajno limitiran i usporen.

Značajan pomak na planu obezbjeđenja uslovnih objekata za obavljanje arhivske djelatnosti učinjen je izgradnjom dva nova arhivska objekta, i to po prvi puta u Bosni i Hercegovini, od osnivanja arhivske službe do danas. Prvi objekat je urađen za potrebe arhiva u Distriktu Brčko. Taj objekat je uspješno završen. Drugi namjenski objekat radi se za potrebe Arhiva Srednje-bosanskog kantona. Isti je u izgradnji, urađen je najveći dio građevinskih poslova, te predstoje finalni građevinski radovi i opremanje objekta. Ono što nije dobro kada je riječ o objektu arhiva u Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine, jeste to što je u namjenskom i reprezentativnom arhivskom objektu smješteno nekoliko institucija Distrikta Brčko, što je značajno sužilo prostor za obavljanje rada Arhivskom odjeljenju u Distriktu Brčko i razvoj arhivske djelatnosti na ovom području.

Vođenje ovakve politike u oblasti obezbjeđenja adekvatnog arhivskog prostora imalo je itekako uticaja na ukupan razvoj arhivske djelatnosti i rad arhiva. Neadekvatan prostor je limitirao određene stručne i druge aktivnosti. Posebno je uticao na proces preuzimanja sazrele arhivske građe. Nažalost jedan dio iste koji nije na vrijeme preuzet uništen je u toku rata u Bosni i Hercegovini. Jedan dio građe preuzete u arhivima je zbog neuslovnosti poprilično ugrožen, a ugroženost je time veća jer u arhivima nisu stvoreni uslovi provođenja tehničko-tehnološke zaštite (konzervacija, restauracija, mikrofilmiranje, digitalizacija i dr.). Značajan uticaj na stanje arhivske građe ima i neadekvatna arhivska oprema u nekim arhivskim ustanovama.

Posebno je loše stanje u oblasti smještajne problematike u registraturama. Mali je broj registratura koje su obezbijedile adekvatan prostor za smještaj arhivske građe. Uglavnom se radi o tavanskom i podrumskom prostoru gdje nije obezbijeđen ni minimum uslova za smještaj i zaštitu registraturne građe. Naveden prostorije su podložene uticaju vlage i svjetlosti, što dodatno utiče na ugrožavanje registraturne građe. TOME svakako dodatno doprinosi loše stanje kada je riječ o arhivskoj opremi, koja je uglavnom neadekvatna. Na taj način, dodatno se ugrožava registraturna građa. Ovo je posebno došlo do izražaja u vrijeme ratnih okolnosti, kao i u vrijeme prirodnih nepogoda, kojima je Bosna i Hercegovina bila izložena u 2014. godini, kada je u više navrata usljed poplava zbog neadekvatnog smještaja došlo do stradanja značajne količine registraturne građe. To ukazuje na potrebu da se u oblasti registraturne građe u nastajanju trebaju uraditi značajniji pomaci na planu obezbjeđenja adekvatnijih smještajnih uslova.

3 Uticaj arhivskih objekata na zaštitu arhivske građe u vanrednim prilikama

Koliko je za ukupnu arhivsku djelatnost i rad arhiva važan segment adekvatnog smještajnog prostora, pokazuju okolnosti stradanja arhivske građe usljed vanrednih prilika i prirodnih nepogoda. U februaru 2014. godine Bosnu i Hercegovinu je zadesio val nereda-protesta, a nešto kasnije i poplava i to u nekoliko navrata. Naime, usred protesta koje su zadesile Sarajevo, Tuzlu, Zenicu i neke druge gradove u Bosni i Hercegovini došlo je do nereda i paljenja objekata u kojima su smješteni organi i tijela izvršne i zakonodavne vlasti od nivoa države do nivoa kantona.

U navedenim neredima našla se na udaru i arhivska građa ovih stvaraoca. Posebno se na udaru

Izet ŠABOTIĆ: Arhivska zgrada: uslov sigurnosti zaštite arhivske građe u vanrednim prilikama: bosanskohercegovačko iskustvo, 35-44

našao Arhiv Bosne i Hercegovine, koji je imao tu nesreću da je smješten u objektu Predsjedništva Bosne i Hercegovine. Ovakav događaj je presedan u arhivskoj službi Bosne i Hercegovine. On se odigrao neočekivano, kao rezultat bijesa i nezadovoljstva naroda, koji je isto iskazao na ulici na način da je destruktivno djelovao uništavajući imovinu. Zgrada Predsjedništva Bosne i Hercegovine je zapaljena i to prizemni dio, upravo onaj u kojem je smješten Arhiv Bosne i Hercegovine. Vatrene stihija se veoma brzo prenijela na nekoliko prostorija (depoa) u kojima je bila smještena vrijedna arhivska građa, koja datira iz perioda austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini. Iako je reakcija vatrogasne službe bila pravovremena, kao i uključivanje arhivskih radnika na spašavanju arhivske građe, ipak se jedan važan dio arhivske građe nije mogao spasiti, te je u potpunosti izgorio. Drugi dio je značajno oštećen, što usljed vatrene stihije, a nešto i zbog vode koja je korištena od strane vatrogasne službe prilikom gašenja. Iako su od strane radnika Arhiva Bosne i Hercegovine, kao i drugih arhiva poduzete određene konkretne mjere na planu saniranja postojećeg stanja arhivske građe, ipak je jedan značajan dio iste otišao u nepovrat.

Slika 2: Zgrada Predsjedništva Bosne i Hercegovine u čijem je prizemlju smješten Arhiv Bosne i Hercegovine. Osmi februar 2014. godine, dan nakon paljenja Arhiva

Nakon ovog nemilog događaja s pravom se nameće nekoliko važnih pitanja na koje država i struka trebaju da daju odgovor. Prvo je ono koje se odnosi na to, da država treba da shvati da je dužna obezbijediti uslove za obavljanje arhivske djelatnosti, pa time i obezbijeđenje uslovnog prostora. Drugo je ono koje se odnosi na to da jedna arhivska ustanova nije dobro da se nalazi u istom objektu gdje se nalaze institucije izvršne i zakonodavne vlasti i treće važno pitanje jeste ono koje se tiče mobilnosti i spremnosti svih, a posebno arhivskih radnika da adekvatnije djeluju u vanrednim prilikama. Ovaj nemio događaj je pokazao i svu nemarnost društva i države prema ovoj za državu važnoj djelatnosti i ustanovi. On na najbolji način pokazuje loš i neizgrađen odnos društva i države, a i status arhivskih ustanova i arhivske djelatnosti u Bosni i Hercegovini. Stoga je očito, da se nešto na tom planu treba mijenjati. Jedno od prioritarnih pitanja je svakako ono koje se odnosi na obezbijeđenje adekvatnog prostora za smještaj arhivske građe. Država i društvo ne mogu priuštiti sebi više taj luksuz da arhivske

ustanove nemaju adekvatan arhivski prostor, a posebno je nezamislivo i neprihvatljivo da adekvatan arhivski prostor nema glavna-matična arhivska ustanova u zemlji. Nama nije poznat primjer takvog odnosa države prema državnoj arhivskoj ustanovi. Da se adekvatno i na vrijeme odgovorilo navedenim pitanjima zasigurno da nebi došlo do nesagledivih posljedica po arhivsku građu Arhiva Bosne i Hercegovine. Stoga svi odgovorni u državi nakon paljenja arhivske građe treba da se zapitaju da li se smije dozvoliti da arhivske ustanove nemaju optimalne prostorne uslove za smještaj arhivske građe. Ukoliko se i u buduće ovim važnim pitanjima u dogledno vrijeme ne posveti adekvatna pažnja, izvjesnost arhivske građe kao nezamjenljivog pisanog blaga i memorije društva i države bit će upitna.

Neposjedovanje adekvatnog objekta za smještaj registraturne građe u nastajanju pokazao se posljedičnim u protestima i poplavama koje su se desile 2014. godine. Naime, važnim uzrokom stradanja registraturne građe u nastajanju u područjima koja su bila zahvaćena poplavama bio je neadekvatan smještajni prostor. U većini slučajeva gdje se stradanje registraturne građe dogodilo, ista je bila smještena u prizemnom prostoru, neadekvatno zaštićenom, koji se prvi našao na udaru vodene stihije. Na taj način stradala je ogromna količina registraturne građe. Tako je bilo i na području nadležnosti Arhiva TK, a posebno u općinama Lukavac, Gračanica i Doboj Istok⁶. Poplave koje su zahvatile Bosnu i Hercegovinu u 2014. godini trebale bi biti još jedna opomena stvaraocima registraturne građe kako bih pitanju obezbjeđenja uslovnog prostora posvetili znatno više pažnje. To podrazumijeva obezbjeđenje namjenskog objekta sa svim važnim građevinskim, fizičkim, klimatskim i biološkim uslovima. Samo ukoliko obezbijedimo adekvatan smještajni prostor možemo biti sigurni da se registraturna građa u nastajanju može adekvatno očuvati u onoj fazi dok se nalazi u posjedu imalaca i stvaralaca. Na tom planu važno je i insistiranje nadležnih arhivskih ustanova na izvršavanju zakonom utvrđenih obaveza. To se u bosanskohercegovačkoj praksi treba više primjenjivati.

4 Umjesto zaključka

Od adekvatnosti arhivskog prostora u velikoj mjeri ovisi sudbina arhivske i registraturne građe, kako one u arhivima, tako i one u registraturama. U Bosni i Hercegovini se pitanju obezbjeđenja adekvatnog smještajnog prostora nije poklanjala značajna pažnja. Na to najbolje ukazuje i činjenica da se do početka XXI stoljeća nije izgradio ni jedan namjenski arhivski objekat. Posebno loš odnos prema ovom važnom pitanju za arhivsku struku imali su stvaraoci i imaooci arhivske građe. Kao po pravilu, registraturna građa u nastajanju se uglavnom smještala u neuslovnim prostorijama, u kojima nije obezbijeđen ni minimum zaštite iste. To je svakako ostavilo velikog traga po sudbinu arhivske građe.

Neadekvatnost arhivskih objekata imala je ogromne posljedice po arhivsku i registraturnu građu u vanrednim okolnostima sa kojima se Bosna i Hercegovina suočila u 2014. godini. Usljed protesta i nereda zapaljeno je nekoliko objekata izvršne i zakonodavne vlasti u Sarajevu, Tuzli, Zenici i Mostaru. Tom prilikom stradale su značajne količine registraturne građe. No, svakako najveća stradanja doživjelo je Arhiv Bosne i Hercegovine koji se nalazi u prizemlju zgrade Predsjedništva Bosne Hercegovine. Paljenjem ovog objekta zauvijek je uništena vrijedna arhivska građa. Stoga se pred društvo i struku postavlja pitanje obezbjeđenja adekvatnog smještaja arhivske građe. Arhivska i registraturna građa su značajno stradale i u poplavama koje su zadesile Bosnu i Hercegovinu u nekoliko navrata u 2014. godini. Stradanju pored vodene stihije su značajno doprinijeli neadekvatni prostori koji su se uglavnom nalazili u prizemnim dijelovima objekata. Poučeni ovakvim negativnim iskustvom društvo i struka u Bosni i Hercegovini trebaju adekvatnije reagirati. Ukoliko žele učiniti arhivsku građu izvjesnijom za društvo i zajednicu, pitanju smještaja arhivske građe trebaju posvetiti više pažnje, u smislu obezbjeđenja uslovnog namjenskog prostora koji zadovoljava tražene norme.

6. O stradanju arhivske građe u poplavama koje su 2014. godine zahvatile Bosnu i Hercegovinu vidjeti više u: Šabotić, I. (2014). Značaj educiranosti arhivskih radnika u vanrednim prilikama. U: Gostenčnik, N. (ur.), *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja*. Maribor: Pokrajinski arhiv.

Izvori i Literatura

- Branković, Daniela (2012). Arhivske zgrade u Vojvodini. *Arhiv 1-2*. Beograd.
- Domazet, Siniša (2015). Arhiv Bosne i Hercegovine-zaštita građe u doba recesije. U: Gostenčnik, N. (ur.), *Tehnični in vsebinski problem klasičnega in elektronskega arhiviranja: Zbornik radova sa međunarodne konferencije*, str. 99–108. Maribor: Pokrajinski arhiv.
- Fetahagić, Hatidža i Isić, Selma (2004). Smještajni kapaciteti Arhiva Tuzlanskog kantona-stanje i mogućnosti. U: *Arhivska praksa*, br. 17. Tuzla: Arhiv Tuzlanskog kantona.
- Klasinc, P. P. (1980). Tehnična vprašanja arhivov. *Arhivi*, Ljubljana.
- Klasinc, P. P. (2015). Problemi zunanje službe v Sloveniji in nekateri tehnični vidiki. U: Gostenčnik, N. (ur.), *Tehnični in vsebinski problem klasičnega in elektronskega arhiviranja*. Maribor: Pokrajinski arhiv.
- Kovačević, M. (1989). Statusna pitanja arhivske službe SFRJ. *Glasnik arhiva i DAR Bosne i Hercegovine*, br. 29. Sarajevo.
- Kožar, A. (1995). *Arhivistika u teoriji i praksi, knjiga I*. Tuzla.
- Kožar, A. (2005). *Arhivistika u teoriji i praksi, knjiga II*. Tuzla.
- Kožar, A. (2011). *Arhivistika u teoriji i praksi, knjiga III*. Tuzla.
- Kožar, A. (1990). Adaptacija objekta za potrebe Arhiva Tuzla. *Glasnik arhiva i DAR Bosne i Hercegovine*, br. 30.
- Kožar, A. (2013). Arhivski objekti na području Bosne i Hercegovine: stanje i perspective, *Atlanti*, br.23, sv.1., Trieste, Maribor: International Institute for Archival Science.
- Pavliček, V. (2001). Arhivske zgrade u Hrvatskoj. *Arhivski vjesnik*, br.43.
- Pavliček V. (2002). Prostor kao prioritetno razvojno pitanje hrvatske arhivske službe. *Arhivski vjesnik*, br. 44.
- Pijuk-Pejić A. i Dervišbegović E. (2014). Stradanja arhivske i registraturne građe u Kantonu Sarajevo u požaru 7.2.2014. U Šabotić, I. (ur.), *Arhivska praksa*, br. 17. Tuzla: Arhiv Tuzlanskog kantona i Društvo arhivskih zaposlenika Tuzlanskog kantona.
- Raovanović, B. (2000). Lokacije arhiva u ratu i neposrednoj ratnoj opasnosti. *Zbornik radova sa međunarodnog arhivskog skupa održanog u Beogradu 15. i 16. maja 2000*. Beograd.
- Šabotić, I. (2005). Stradanje kulturno-historijskog naslijeđa u Bosni i Hercegovini u toku agresije (1992-1995). *Pogledi*, br.10. Tuzla: BZK "Preporod" Tuzla.
- Šabotić, I. (2006). Stanje i perspective arhivske građe u nastajanju. *Zbornik radova Prvog kongresa arhivista Bosne i Hercegovine*. Sarajevo.
- Šabotić, I. (2011). Značaj nove strategije kulturne politike Bosne i Hercegovine za arhivsku djelatnost. *Zbornik radova sa Trećeg kongresa arhivskih djelatnika Hrvatske*. Osijek.
- Šabotić, I. (2012). "Nenamjenski" objekat u zaštiti arhivske građe. *Atlanti*, br. 22, sveska 2. Trieste, Maribor: International Institute for Archival Science.
- Terzić, A. i Kožar, A. (2002). Izgradnja namjenskog objekta za potrebe Arhiva Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine. *Arhivska praksa*, br. 5. Tuzla: Arhiv Tuzlanskog kantona i Društvo arhivskih zaposlenika Tuzlanskog kantona.
- Zahirović, Š. (2009). Prostorni problem Arhiva Bosne i Hercegovine. *Grada*, br. 1. Sarajevo.
- Zulić, O. (2014). Uloga vanjske službe na zaštiti registraturne građe u vanrednim okolnostima. *Arhivska praksa*, br. 17. Tuzla: Arhiv Tuzlanskog kantona i Društvo arhivskih zaposlenika Tuzlanskog kantona.
- Zakon o arhivskoj građi i Arhivu Bosne i Hercegovine*. Službeni Glasnik Bosne i Hercegovine, br. /2001.
- Zakon o arhivskoj djelatnosti Tuzlanskog kantona*. Službene Novine Tuzlanskog kantona, br. 15/2000, 13/20011.

SUMMARY

The fate of archives and current records, both in the archives, as well as those in the registry offices depends largely on the adequacy of archival premises. In Bosnia and Herzegovina, the issue of ensuring an adequate space and facilities did not receive significant attention. In fact, until the beginning of the XXI century not a single purpose built archival facility was built. The creators and holders of archive material have had especially bad attitude towards this for the archival profession important issue. As a rule, records were mainly accommodated in bad conditions, which did not provide even the minimum protection. It certainly left a big mark on the fate of archival material. The inadequacy of archival facilities had enormous consequences for the archives and current records in extraordinary circumstances, which Bosnia and Herzegovina faced in 2014. Due to protests and riots, several buildings of the executive and legislative authorities in Sarajevo, Tuzla, Zenica and Mostar burned down. On that occasion significant amount of current records suffered. However, the greatest destruction was experienced by the Archives of Bosnia and Herzegovina that were located on the ground floor of the Presidency of Bosnia-Herzegovina. Burning this building forever destroyed valuable archive material. Therefore, it is needed for society and the profession to raise the question of providing adequate housing for archival materials. Archives and records were significant casualties in the floods, which occurred in Bosnia and Herzegovina on several occasions in 2014. In addition, inadequate spaces mostly located in areas of basements of objects, have significantly contributed to destruction. Having learned a negative experience the society and the profession in Bosnia and Herzegovina should adequately react. If we want to make archival materials plausible to society and the community, the issue of accommodation of archives should receive more attention, in terms of providing functional space that meets the required standards.

Typology: 1.02 Review Article

Submitting date: 08.04.2015

Acceptance date: 09.04.2015